

ТАКСОНОМІЯ МАРКУВАННЯ АЛЮЗИВНИХ ОДИНИЦЬ

Оксана Ярема

аспірант, кафедра практики англійської мови
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (УКРАЇНА)
43010, м. Луцьк, пр-т Воли 13, e-mail: yarema-te@ukr.net
UDC: УДК 81'42:821.111 "19" (045)

ABSTRACT

Yarema Oksana. Taxonomy of Allusive Units Markers

The article deals with the types of marking of allusive elements in British modernism literature. The aim of the article is identification of explicit and implicit markers of allusions in literary texts. Such markers as italics, capitalization (proper names), barbarisms, brackets, broken lines, footnotes are referred to explicit means. Implicit ones include repetitions (parallelism, assonance, alliteration), contrasts, metaphors, sound implicitness (similarity of sound). It was determined that the recognition of allusions depends on several factors, including the popularity of the source-text, reader's competence and way of presentation of units in the text. The main results of the study are reflected in the proposed classification of allusive markers in literature and are supported by examples of different types of markers found in the texts of British writers. The value of the study lies in structuring allusive markers that help to identify references in literature. The classification can be partially applied in the analysis of texts of media or scientific nature.

Key words: allusion, allusive markers, explicit / implicit marking, intertextuality.

У статті аналізуються види маркування алюзивних елементів у літературі британських авторів-модерністів. Метою статті є виокремлення експліцитних й імпліцитних маркерів розпізнавання алюзій у літературних текстах. До експліцитних маркерів ми віднесли курсив, капіталізацію (власні назви), варваризми, дужки, обірвані рядки, примітки. До імпліцитних – повтори (паралелізми, асонанс, алітерація), контрасти, метафори, звукова імпліцитність (подібність звучання). Визначено, що впізнаваність алюзій залежить від ряду факторів, серед яких відомість першоджерела, читацької компетенції і способу представлення одиниці у тексті. Основні результати дослідження відображені у запропонованій класифікації маркерів алюзій у художній літературі та наведено приклади різних видів маркувань у творчості британських письменників. Цінність проведеного дослідження полягає у структуризації алюзивних маркерів для виявлення референцій у текстах літератури. Класифікація може бути частково застосована при аналізі текстів публіцистичного чи наукового характеру.

Ключові слова: алюзія, алюзивні маркери, експліцитне/імпліцитне маркування, інтертекстуальність.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Художній текст, автор якого наповнив його зміст алюзіями та іншими інтертекстуальними вкрапленнями, перетворюється у закодоване повідомлення, яке реципієнт повинен дешифрувати. Як уже згадувалось раніше, адресат володіє певним набором знань про факти історії, культури та літератури – фоновими знаннями, які актуалізуються при прочитанні нового твору та розпізнаванні маркерів алюзивності у самому тексті. Орієнтація на читача часто виступає одним з головних чинників, які провокують автора до вибору тих чи інших способів кодування алюзій. Саме тому проблема маркерів алюзивних одиниць та їх декодування посідає чільне місце у теорії інтертекстуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, які займались питанням виділення маркерів алюзій наявні напрацювання як українських, так і зарубіжних вчених, а саме, М. О. Шаповал [3], М. В. Воробйова [1], М. М. Бахтін [4], О. С. Переломова [2], Р. Леппіхалме [5] та ін., які дотримуються єдиної позиції з незначними індивідуальними розбіжностями щодо стилістичних і формальних маркерів алюзії як чужорідного елемента тексту. Метою нашої статті є виділення маркерів алюзій, характерних для британської художньої літератури, їх класифікація та ілюстрація.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасному світі, через насиченість інформацією, читач не може володіти усім спектром знань про картину світу минулих епох, відомостями про міфи чи біблійні епізоди. Одним з основних факторів легкої впізнаваності алюзій є популярність тексту-джерела, певної події або явища, їх загальна поширеність і відомість у соціумі. Особливих труднощів читач зазнає при ідентифікації текстів віддалених хронологічно. Натрапляючи у художньому тексті на «чужорідний» елемент, читач в одному випадку зможе безперешкодного розпізнати його стильове призначення, семантичний зміст і прагматичне навантаження, опираючись на свої фонові знання та наукову інтуїцію; в іншому – за відсутності необхідного культурного тезаурусу – опустить цей елемент і, як наслідок, може втратити глибинне розуміння твору і застосованого стилістичного засобу у новому контексті. Проте часто, під час написання тексту автор орієнтується на певне коло читацької аудиторії, яка володіє схожою культурною компетенцією. Хоча, не варто відкидати і ту позицію, що автор не здійснює ретельний добір алюзій подібно математику виключно для того, щоб читач зміг їх розпізнати і вони йому були відомі.

У художньому тексті іншотекстові елементи вживаються переважно імпліцитно, приховано, завуальовано. Ідентифікувати алюзії у текстовому середовищі, в основному на письмі, допомагають елементи, які містять візуальні ознаки зовнішнього вираження – графічні, або додаткові – лексичні. Такі елементи називають *маркерами* алюзій. На переконання О. С. Переломової, у тексті представлені тільки експліцитні та квазіекспліцитні (тобто «майже експліцитні») маркери інтертекстуальності: цитати, виділені лапками або додатковими графічними засобами, непряма мова, фонові посилання, бібліографічний апарат, примітки, додатки і таке інше [2, с. 7]. Маркери інтертекстуальності називають також *ксеномаркерами* (від гр. *xenos* – «чужий», «чужорідний») [3, с. 71].

Відмінними судженнями у дефінітивному плані характеризуються наукові розробки фінської дослідниці Рітви Леппіхалме щодо способів маркування. Дослідниця визначає експліцитне та імпліцитне маркування як *внутрішнє* та *зовнішнє*. На основі своїх досліджень вона виокремила таку систему маркерів:

1. *Внутрішнє маркування* або алюзивний контраст: зміни у письмі, лексиці, граматиці або стилі:

- архаїчні або інші виразні лінгвістичні засоби, такі як:
незвичний вибір слів, що містять спеціальну термінологію, архаїзми та діалектизми;
незвичний порядок слів або дієслівні закінчення;
орфографічні варіації, поетичні елізії.

- піднесений, поетичний стиль, що містить алітерацію, асонанс та інші стилістичні засоби;

- ритм або рифма.

2. *Зовнішнє маркування*: виразні екстра-алюзивні сигнали, такі як лапки, курсив, капіталізація або ввідні фрази.

Довжина алюзії, на думку Р. Леппіхалме, також впливає на її упізнаваність, тобто чим довша алюзивна одиниця, тим більша імовірність, що читач зверне на неї увагу. Але довжина сама по собі не є маркером. Парафразові алюзії можуть простягатись на декілька речень без виразного виділення з контексту. У цьому випадку вони володіють вираженою імпліцитністю [5].

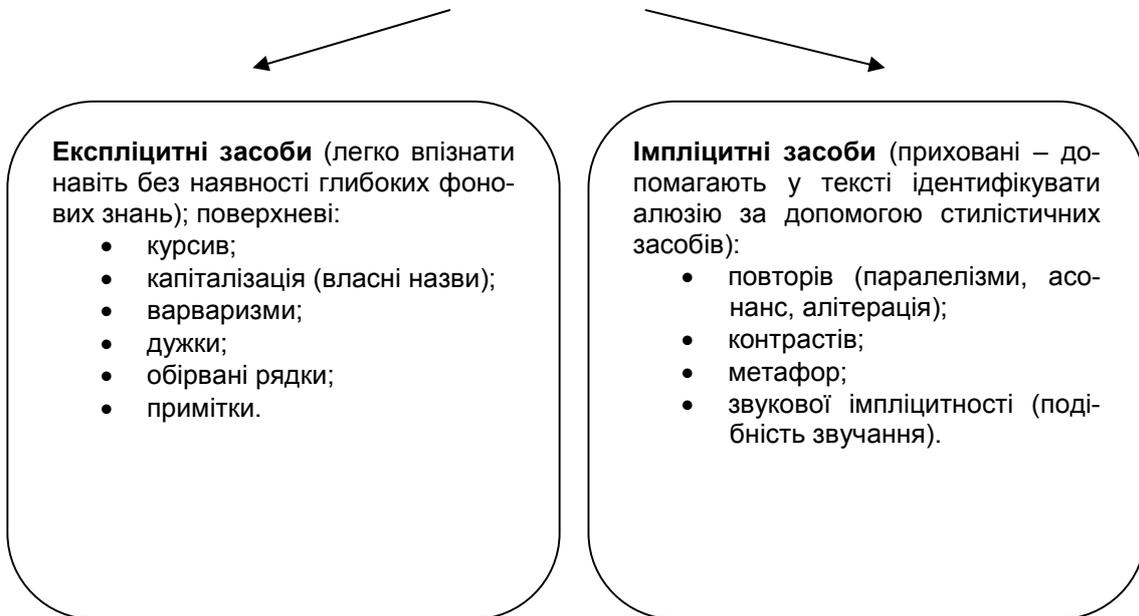
У своїй роботі під *експліцитним* маркуванням алюзії ми розумітимемо таку її форму вираження, яка маніфестується візуально, тобто виділена у тексті графічно (шрифтові варіації, літери великого регістру, підкреслення, абзаци, обірвані рядки, іншомовні вкраплення), або ж подана з додатковим роз'ясненням і коментуванням автора, що зазвичай відображається у вигляді посилань унизу сторінки або у кінці твору.

Імпліцитне маркування алюзії викликає більше труднощів для розпізнавання, оскільки не порушує загальної цілісності тексту та естетично впливає у канву твору. Імпліцитність маркування відображає більшу майстерність автора. Читач або адресант задля ідентифікації алюзивних засобів повинен бути більш «чутливим» та уважним до стилістичних прийомів. Часто алюзивну інтертекстему супроводжують наступні засоби: паралелізми, повтори, контрасти, метафори або нагромадження художніх засобів.

Отже, на основі виокремлених нами маркерів – експліцитних та імпліцитних, ми вважаємо доцільним сформулювати схему, якою ми будемо користуватись у ході дослідження алюзивних засобів у текстах британської літератури (див. схему 1).

Схема 1

Маркери алюзії у художній літературі



Додатково зазначимо, що експліцитні маркери алюзії ідентифікують прямий зв'язок з текстом-джерелом, та не потребують від читача додаткових формул для дешифрування, у той час як імпліцитні маркери містяться у стилістичних засобах, що оточують алюзію, і для виявлення імпліцитної алюзії потрібно декодувати структуру повідомлення автора, побудову речення, вміст стилістичних маркерів.

Наведемо приклади різних видів маркувань у творчості британських письменників, поетів і драматургів 20 ст. та проаналізуємо ефективність і складність їх розпізнавання. Розпочнемо з експліцитних маркерів алюзії:

курсив:

Comrade soldiers of the Irish Volunteers and of the Citizen Army, we rejoice in this terrible war. The old heart of the earth needed to be warmed with the red wine of the battlefields. . . Such august homage was never offered to God as this : the homage of millions of lives given gladly for love of country. And we must be ready to pour out the same red wine in the same glorious sacrifice, for without shedding of blood there is no redemption! ("The Plough and the Stars", Ш. О'Кейсі).

Алюзивна цитата, що виділена курсивом з тексту "Peace and the Gael" П. Г. Пірса, органічно вливається у зміст монологу, а тому може бути випущена з поля зору читача. З цієї метою автор застосовує графічне виділення у тексті.

капіталізація:

.... Do you think the writer of Antony and Cleopatra, a passionate pilgrim, had his eyes in the back of his head that he chose the ugliest doxy in all Warwickshire to lie withal? ("Ulysses", Дж. Джойс).

He waved his hand; and it was as though, with an invisible feather wisk, he had brushed away a little dust, and the dust was Harappa, was Ur of the Chaldees. Whisk. Whisk-and where was Odysseus, where was Job, where were Jupiter and Gotama and Jesus? ("Brave New World", О. Хакслі).

As the Narrator speaks, we dissolve to the alfresco picnic of the baboons and their captive Einsteins ("Ape and Essence", О. Хакслі).

SHAKESPEAREAN fish swam the sea, far away from land;

Romantic fish swam in nets coming to the hand;

What are all those fish that lie gasping on the strand? ("Three Movements", В. Б. Ёйтс)

У всіх вищенаведених прикладах власні імені *the writer Antony and Cleopatra* (В. Шекспір), *Harappa*, *Ur of the Chaldees* (місце народження Авраама, Книга пророка Єремії 50:10), *Odysseus* (легендарний грецький правитель Ітаки), *Job* (Іов Багатостраждальний), *Jupiter* (король богів і бог неба у Римській міфології), *Gotama* (Будда, як пророк), *Jesus* (Ісус Христос, як пророк і символ спасіння), *Einsteins* (Альберт Ейнштейн, один з найвизначніших фізиків ХХ століття) виділяються з загального реєстру тексту завдяки маркеру капіталізації першої букви. Загалом, в усіх прикладах алюзії з маркером капіталізації власні назви не позначають конкретних суб'єктів, як осіб-індивідумів, а, радше, пов'язані з рисами, характером або творчістю цих осіб.

Окремої уваги заслуговує алюзія *SHAKESPEAREAN fish*, у якій усі літери є великими. Таким способом автор виділяє алюзію, як ключовий елемент вірша, прихований зміст значення цього натяку, а саме стильових характеристик видатного письменника В. Шекспіра, порівнюючи його тексти з творіннями письменників-романтиків *Romantic fish*. Загалом, якщо власні назви вжиті не у типовому для них контексті, змістовно виділяючись з тексту, то читач зараховує їх до алюзивних, намагаючись розгадати послання автора і код, що міститься у цих лексемах. Завдяки маркеру капіталізації їх легко упізнати, а експліцитність їх проявляється у загальновідомості згаданих об'єктів.

варваризми:

Looking into the heart of light, the silence.

Od' und leer das Meer.

(алюзія *Od' und leer das Meer* із опери «Трістан та Ізольда» Р. Вагнера).

"Oh keep the Dog far hence, that's friend to men,

"Or with his nails he'll dig it up again!

"You! hypocrite lecteur!— mon semblable,— mon frere!"

(алюзія "You! hypocrite lecteur!— mon semblable,— mon frere!" із вірша «Квіти зла» Ш. Бодлера).

Алюзії-варваризми, проілюстровані прикладами вище не є цитатами, оскільки у новому контексті набувають дещо іншої конотації. У випадку цитат, зазвичай, зазначається джерело і автор повідомлення. У цих випадках у віршах варваризми вжиті з метою стилістичного маркування.

Ще одним яскравим прикладом алюзії є вкраплення з опери Р. Вагнера «Трістан та Ізольда», яке взагалі винесене автором окремим абзацом:

I will show you fear in a handful of dust.

Frisch weht der Wind
Der Heimat zu,
Mein Irisch Kind
Wo weilest du?

Усі іншотекстові алюзії-варваризми із вірша “The Waste Land” є графічними, виділеними курсивом, а тому одразу виділяються у вірші.

Додатково до своїх алюзивних референцій автор подає *пояснення у кінці твору*, тобто застосовує ще один експліцитний маркер, що значно полегшує і прочитання, і розуміння. На нашу думку, саме експліцитне маркування та допомога автора є невід’ємними інструментами, які унеможливають деформацію трактування складного імпліцитного змісту самого твору.

дужки:

Children singing in the orchard
(Io Hymen, Hymenaeae) (“Ode”, Т. С. Еліот).

Алюзія *Io Hymen, Hymenaeae*, взята у дужки є натяком на вірш В. Вітмена “O, Hymen! O Hymenee!”, хоча походження цього виразу прослідковуємо у традиціях давніх римлян, які вигукували *Io Hymen, Hymenaeae* при одруженні на весіллях. У вірші вживається як натяк-протиславлення з втомленим станом оповідача і життєрадісністю дітей, які, співаючи, граються у саду і вчать виконувати соціальні ролі дорослих людей, імітують одруження. обірвані рядки:

Martin. They were strong.... Oh, they made a great noise with their trampling!

Father John. And the grapes ... what did they mean?... It puts me in mind of the psalm ...
Ex calix meus inebrians quam praeclarus est. It was a strange vision, a very strange vision, a very strange vision (“The Unicorn from the Stars”, В. Б. Єйтс).

У цьому прикладі зустрічаємо потрійний експліцитний маркер: обірваний початок фрази, курсивне виділення *Ex calix meus inebrians quam praeclarus est* (моя чаша переповнена, Біблія, Книга Псалмів 22:8) і іншомовний текст, тобто ця одиниця є варваризмом.

Безумовно, у процесі ідентифікації алюзії досить вагому роль відіграють не стільки відомість/невідомість твору, скільки індивідуальні фонові знання читача. Запозичений текст порівняно легко впізнається у так званих сильних позиціях, де маніфестується стратегія авторського розуміння світу і зосереджується увага читача: у заголовках, епіграфах, присвятах, рамкових компонентах [3, с. 71]. Як от епіграф до твору «Портрет художника замолоду» (*A Portrait of an Artist as a Young Man*) Дж. Джойса: *Et ignotas animam dimittit in artes*. Латинське походження епіграфу, яке перекладається як «І до ремесла незнайомого дух спрямував», відображає сутність буття головного героя Стівена Дедала. Згідно давньогрецької міфології, Дедал, який був відомим скульптуром того часу, змайстрував собі крила для втечі з остову Крит. Під час польоту, однак, зазнав невдачі. Епіграф містить натяк про таку ж долю головного героя твору Дж. Джойса.

Якщо алюзія імпліцитна, для того, щоб на інтекст звернули увагу, – його підкреслюють за допомогою специфічних прийомів. Значна кількість алюзій, джерело походження яких можна виявити шляхом співставлення звукової подібності алюзії та оригіналу містить текст Дж. Джойса “Finnegan’s Wake”, наприклад:

Aeropagods – від Ареопаг, місце вищої судового трибуналу древніх Афін;
stonengens – історична пам’ятка Стоунхендж;
rolls-rights – від назви автомобіля Rolls-Royce;
guenneses – від книги Буття (англ. *Genesis*).

Зразок повтору як синтаксичного, так і звукового, проілюструємо на наступними реченнями:

He broke off and lathered again lightly his farther cheek. A tolerant smile curled his lips.

—But a lovely mummer! he murmured to himself. Kinch, the loveliest mummer of them all!
 (“Ulysses”, Дж. Джойс).

Трансформована алюзія *the loveliest mummer of them all*, оригіналом якої фраза *This was the noblest Roman of them all* з твору В. Шекспір, "Julius Caesar", V, 5, підсилене повтором *a lovely mummer*, а також привертає увагу завдяки наявній алітерації – повторі приголосної літери *m* у словах *mummer, murmured, himself, them*.

Для стилістичного виділення алюзії у літературному тексті, автори часто вдаються до використання метафоричних епітетів, які виконують подвійну функцію – стилістичного забарвлення мовлення і додаткового розкриття семантики алюзивного імені, опису характеру персонажа або його вчинків:

What mad Nijinsky wrote
About Diaghilev
Is true of the normal heart (В. Г. Оден. "Lullaby")
Sleep, beloved, such a sleep
As did that wild Tristram know

When, the potion's work being done (В.Б. Єйтс, "Lullaby")

Алюзії на славнозвісних російського балетмейстера Х. Ніжинського у вірші В. Г. Одена і легендарного героя кельтського циклу Трістана у вірші В. Б. Єйтса увиразнені епітетами *mad* і *wild*, за якими криється характеристика їх вдачі і дій, пов'язаний з іншими особами. Епітет, як судження автора і оцінка дій персонажів, слугують допоміжним засобом для розкриття змістової спрямованості алюзії.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Виходячи з вищевикладеного, маркери алюзії є тими засобами, що допомагають їх ідентифікувати і полегшують прочитання та розуміння інтертексту. Авторська преференція використання імпліцитних або експліцитних маркерів залежить не лише від бажання приховати чи відкрито позиціонувати алюзивну одиницю, але й від вигляду її представлення у тексті. Частим явищем у творах модернізму є відкрите авторське коментування інтертекстуальних вкраплень із застосування посилань. Одними з найбільш виражених засобів маркування алюзії експліцитного спрямування є застосування курсиву, капіталізації, дужок та ін. У той же час, імпліцитні маркери алюзії володіють швидше стилістичною направленістю і потребують більших зусиль для їх розпізнавання. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні вбачаємо у дослідженні когнітивних аспектів алюзій у творах британських авторів, що дасть змогу виявити специфіку концептуальної картини світу їх світогляду та особливості формування авторської концептосфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова М. В. Алюзія в англomовному публіцистичному дискурсі: структура, семантика, функціонування [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М. В. Воробйова; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2011. – 20 с.
2. Переломова О. С. Інтертекстуальність як системотвірна текстово-дискурсивна категорія [Електронний ресурс] / О. С. Переломова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2008. – Вип. 34. – С. 94-102. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_34_10.pdf
3. Шаповал М. О. Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі [Текст] : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.06 / Шаповал Марина Олександрівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К. : [б. и.], 2010. – 403 с.
4. Bakhtin M. M. "Forms of Time and of the Chronotope in the Novel : Notes toward a Historical Poetics" *The Dialogic Imagination*. Ed. M. Holquist. Austin : U of Texas, 1937-38. – pp. 84-254.
5. Leppihalme R. Caught in the Frame : A Target – Culture Viewpoint on Allusive Wordplay / R. Leppihalme // *The Translator: Studies in Intercultural Communication. Wordplay and Translation*. – 1996. – No2. – Vol. 2. – pp. 199-218.